

Prof. dr hab. Józef Dobosz
Wydział Historii UAM
Ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7
61-614 Poznań

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Karola Zdziecha pt. *Legitymizacja władzy papieża Grzegorza VII (1073–1085)*, Kielce 2026, ss. 262 komputeropisu + ss. 4 abstrakt w języku angielskim

Studia kościelnohistoryczne są od wielu dziesięcioleci jednym z najważniejszych nurtów badawczych mediewistyki, a do tego nurtu bez wątpienia zalicza się przedłożona do oceny rozprawa doktorska Pana mgr. Karola Zdziecha. Jako tezę doktorską wybrał on sobie postać jednego z ważniejszych papieży Grzegorza VII, a ściślej problematykę legitymizacji jego władzy w świetle zachowanego materiału źródłowego. To chyba pierwsza od blisko 70-ciu lat w polskiej historiografii, od czasów ważnych badań Tadeusza Grudzińskiego¹ (nie liczę tutaj oczywiście kolejnych biografii Bolesława Szczodrego/Śmiałego) próba kompleksowej oceny polityki tego następcy świętego Piotra. Przygotowując pod kierunkiem prof. dr hab. Beaty Wojciechowskiej dysertację doktorską, Pan Doktorant podjął jednocześnie próbę cząstkowego opracowania podejmowanych w nim kwestii w postaci publikacji udanych artykułów. Pierwszy, poświęcony podstawom władzy kościelnej (duchowej) i świeckiej Grzegorza VII w świetle jego pism ukazał się w roku 2024², drugi zaś, z 2025 roku, odnosi się do analizy metafor o charakterze medycznym w listach tegoż papieża³. Temat wybrany jako teza doktorska „skrojony” jest dobrze zarówno pod względem chronologii, jak i osoby, której Pan Doktorant poświęcił swą uwagę, co zaowocowało pracą zwartą i przemyślaną.

Konstrukcja i zawartość treściowa

Praca składa się z czterech rozdziałów, poprzedzonych obszernym wstępem oraz zwieńczonych zakończeniem, a uzupełnieniem wywodu jest tradycyjnie bibliografia problemu.

¹ T. Grudziński, *Polityka papieża Grzegorza VII wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej (1073–1080)*, Toruń 1959; również prace poświęcone konfliktowi biskupa Stanisława i króla Bolesława.

² K. Zdziech, *Podstawy ideowe władzy kościelnej i świeckiej w myśli Grzegorza VII – analiza wybranych fragmentów pism z papieskiego rejestru*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences” 30 (2024), nr 1, s. 6–21.

³ Tenże, *Metafory o charakterze medycznym w listach papieża Grzegorza VII*, [w:] *Medicina antiqua, medievalis et moderna. Historia – filozofia – religia IV*, red. L. Kostuch, S. Konarska-Zimnicka, B. Wojciechowska, Kielce 2025, s. 65–78.

Całość narracji ujęta jest w ramy rzeczowe, a każdy z wyodrębnianych rozdziałów podzielony jest na merytoryczne podrozdziały (wyjątkiem jest rozdział czwarty, gdzie Pan Doktorant zastosował podział dwustopniowy w podrozdziale czwartym). Zaproponowany układ jest przejrzysty i w pełni uzasadniony zarówno z punktu widzenia postawionych celów badawczych, jak i dostępnych źródeł oraz dotychczasowych badań. We „Wstępie” (s. 4–26) Autor ukazuje podstawy materiałowe (stan badań i źródła), omawia strukturę i zakres oraz uzasadnia wybór tematu i wskazuje na cele i pytania badawcze, na które będzie usiłował odpowiedzieć.

Pierwszy merytoryczny rozdział („Problem legalności i objęcia urzędu przez Grzegorza VII”, s. 27–85), podzielony na dziewięć podrozdziałów, wprowadza nas w problematykę dysertacji ukazując istotne kwestie związane z obejmowaniem tronu Piotrowego przed dekretem Mikołaja II z 1059 roku. Dalej Pan Doktorant analizuje sam dekret papieża Mikołaja i wreszcie pokazuje wybór Grzegorza VII oraz jego okoliczności i związane z tym problemy. Następnie odnajdujemy ustępy poświęcone zarzutom związanym z nielegalnością objęcia godności przez Grzegorza, płynące głównie ze środowiska powiązanego z Henrykiem IV. Tutaj też znajdziemy garść refleksji na temat sporu cesarza i papieża zakończonym w Canossie. Dalszy ciąg sporu z cesarzem Pan Doktorant kreśli przede wszystkim na podstawie zachowanej korespondencji oraz analizy synodów z roku 1080 – wielkopostnego oraz w Brixen. W ostatniej odsłonie tego rozdziału Autor powraca do kwestii początków pontyfikatu czy *Dictatus Papae* i ostatecznie podsumowuje, że problem naganiania Grzegorzowi niekanoniczności wyboru (wybór nie przez kolegium kardynałów – zgodnie z dekretem Mikołaja II – ale przez aklamację ludu rzymskiego) kładł się cieniem na całym jego pontyfikacie.

W rozdziale drugim („Podstawy ideowe władzy papieskiej wyrażone przez Grzegorza VII w jego listach”, s. 86–123) otrzymujemy próbę pokazania, jak sam Grzegorz VII postrzegał podstawy ideowe władzy papieskiej. Ta część składa się z czterech podrozdziałów oraz wprowadzenia i podsumowania, a Pan Doktorant akcentuje tutaj kwestie eklezjologii i duchowości samego Grzegorza, ukazuje jego pobożność, a także wskazuje na jego świadomość władzy i rangi godności papieskiej. Na koniec wreszcie mamy ważne uwagi o ciężącej na papieżu odpowiedzialności za cały Kościół rozumiany jako ogół wiernych. Powyższe rozważania oparte są również na listach papieskich oraz dokumentach, co podkreśla poszukiwanie przez Autora odpowiedzi na pytanie o samoświadomość Grzegorza VII.

Następnym zagadnieniem podjętym przez Pana Doktoranta jest stosunek papieża Grzegorza do władzy królewskiej i cesarskiej, a więc ogólnie monarszej (rozdział trzeci: „Grzegorz VII wobec władzy królewskiej i cesarskiej”, s. 124–163). Zmierzył się tutaj Autor

ze swoistym mitem *Dictatus Papae* oraz konfliktu Grzegorza z cesarzem Henrykiem, opierając się na przekazie samego *Dictatus*, jak i listach do biskupa Metz Hermana z 1076 i 1081 roku. Autor w pełni zdaje sobie sprawę z problematyczności pierwszego z listów w związku z kwestią jego autentyczności, stąd ostrożnie wyprowadza wnioski. W dalszej części rozważań mamy odniesienie do innych listów i dokumentów papieskich, w których pobrzmiewa problematyka władzy świeckiej oraz do Donacji Konstantyna. Pan Doktorant konkluduje, że Grzegorz VII w kwestiach odnoszących się do relacji *sacerdotium* i *regnum* nie wykazywał się jakąś szczególną oryginalnością, stojąc na gruncie doktryny gelażjańskiej, a najistotniejsze znaczenie miała jego bezkompromisowość. Przy okazji analizy korespondencji Grzegorza wychodzi jego (lub jego otoczenia) erudycja, co przyszłości warto rozwinąć.

Ostatnia odsłona rozprawy mgr. Karola Zdziecha odnosi się do przestrzeni praktycznego sprawowania władzy politycznej i społecznej przez papieża Grzegorza VII (rozdział czwarty: „Władza papieża Grzegorza VII w rzeczywistości ziemskiej”, s. 164–224). Rozdział ten jest najbardziej rozbudowany konstrukcyjnie i składa się z czterech podrozdziałów uzupełnionych krótkim wprowadzeniem i podsumowaniem. Podrozdział „Stolica Apostolska i jej zwierzchność nad poszczególnymi krajami” (4.4, s. 183–215) został dodatkowo podzielony na mniejsze jednostki z zastosowaniem kryterium geograficznego. Pan Doktorant buduje narrację, poczynając od analizy niezrealizowanych ostatecznie za życia Grzegorza planów krucjatowych, by przejść do uwag na temat jego zaangażowania w obronie Stolicy Apostolskiej. W kolejnym podrozdziale odnajdujemy uwagi o praktycznej stronie władzy papieskiej nad poszczególnymi krajami czy krainami: Hiszpanią (cokolwiek to znaczy w rzeczywistości drugiej połowy XI wieku), Węgrami, Rusią Kijowską, Korsyką, Bretanią oraz południem Włoch. Prowadząc swe wywody od spraw ogólnych do szczegółowych, Autor zamyka tę część rozprawy uwagami o istotnej więzi lokalnych Kościołów ze Stolicą Piotrową posługując się przykładami biskupstw Rawenny i Bambergu.

W „Zakończeniu” (s. 225–232) Pan Doktorant przypomina swoją tezę postawioną we wstępnej części rozprawy, o tym, że „dyskurs Grzegorza VII, jaki możemy poznać na podstawie dostępnych źródeł, był zasadniczo odpowiedzią i obroną papieża na osobiste poczucie kryzysu legitymizacji władzy”⁴. Dalej odnajdujemy rekapitulację poszczególnych części pracy, które ukształtowane zostały wokół takich zagadnień, jak: objęcie władzy papieskiej, kwestia prymatu Rzymu nad Kościołami lokalnymi a wreszcie relacje między władzą świecką i duchowną. Najważniejszy efekt rozważań, w ocenie samego Autora, to konstatacja, że Grzegorz VII nie

⁴ Zob. s. 225 pracy.

budował podstaw teoretycznych wokół legitymizacji władzy, a reagował raczej na bieżące potrzeby i bolączki. Była to więc reakcja na sytuację jakiej stał się zarówno podmiotem, jak i przedmiotem. Całości dysertacji dopełnia obszerna „Bibliografia” (s. 237–262), podzielona na źródła (s. 237–241) i opracowania (s. 241–262) oraz niewielki aneks zawierający kilka ilustracji (s. 233–236).

Podstawa materialowa pracy: źródła i literatura

Autor, jak sam podkreśla przynajmniej kilka razy, oparł swe rozważania przede wszystkim na zachowanej i publikowanej w XIX–XXI wieku korespondencji papieża Grzegorza VII, jak również niektórych innych biskupów Rzymu. Istotne znaczenie mają też dekrety papieskie, zachowane żywoty Grzegorza VII oraz przywileje papieskie, Pan Doktorant korzystał też z całej palety źródeł odnoszących się do pontyfikatu Grzegorza, a powstałych poza kancelarią papieską, a także z przekazów odnoszących się do jego poprzedników i następców na papieskim stolcu (np. Grzegorza Wielkiego, Innocentego I, Urbana II, Jana VIII). Narzucone sobie zadanie badawcze wymagało też zapoznania się materiałem odnoszącym się do rozmaitych zakątków ówczesnej *Christianitas*, głównie zachodniej. Mamy więc obficie cytowane przekazy niemieckie (głównie w związku z Henrykiem IV), sporo źródeł związanych z Węgry, Rusią czy Polską, grupę przytaczanych wielkich autorytetów Kościoła powszechnego (Ambroży z Mediolanu, św. Augustyn, Cyprian z Kartaginy, Ennodiusz z Pawii, Kasjodor, Jan Diakon) oraz liczne żywoty, kroniki zbiory dokumentów itp.

Spektrum wykorzystanej literatury przedmiotu wskazuje na dobrą erudycję Autora, który musiał się zmierzyć z nieprzebraną liczbą publikacji na temat Grzegorza VII, jego czasów, życia, pontyfikatu i dokonań, a także z dorobkiem historiografii na tematy związane z jego głównym przeciwnikiem – Henrykiem IV oraz tych łączących się z zakresem terytorialnym daleko wykraczającym poza Italię i Rzeszę. Zwraca tu uwagę fakt, że o ile w analizach źródeł potrzebna jest istotna znajomość łaciny, to przy bardzo rozległej kwerendzie bibliograficznej konieczna jest przynajmniej bierna znajomość kilku innych języków – głównie są to angielski, niemiecki, francuski czy włoski – z czym Autor poradził sobie dobrze.

Uwagi dyskusyjne

Praca mgr. Karola Zdziecha, jak już podkreślałem wyżej, jest dobrze skonstruowana, choć wydaje mi się, że kompozycja „Wstępu” powinna przyjąć nieco inny kształt. Na pierwszy plan powinny się wysunąć uwagi dotyczące wyboru i definicji tematu, uzasadniające, dalej cele i pytania badawcze, następnie uwagi o metodzie (metodach?) wykorzystanych w pracy

(również podczas badań). Abstrahuję tutaj od zasadności użycia terminu „Metodologia”, gdyż w zasadzie w humanistyce jest to pogląd na metodę (metody). Następnie należało omówić przyjętą konstrukcję rozprawy, a dopiero potem wskazać na wykorzystany do jej wypełnienia materiał (podstawa źródłowa i literatura przedmiotu). Może warto też zastanowić się nad tytułami niektórych rozdziałów – np. zamiast rozdział drugi tytułować jako „Podstawy ideowe władzy papieskiej wyrażone przez Grzegorza VII w jego listach” zmienić go na „Podstawy ideowe władzy papieskiej w świetle listów Grzegorza VII”.

Chętnie zapoznałbym się z poglądem Pana Doktoranta na relacje „Polska a Stolica Apostolska podczas pontyfikatu Grzegorza VII”, które częściowo pojawiają się w rozprawie przy okazji omawiania kwestii ruskiej⁵. Podobnie w przypadku referowania niektórych kwestii – czasami warto odnieść się szerzej do dorobku historiografii, nie poprzestając na nowszych pracach (np. kwestia jednego z dyżurnych tematów polskiej mediewistyki, czyli *Dagome iudex* i przypomnienie choćby klasycznej rozprawy Brygidy Kürbis z 1962 roku; także na temat Kodeksu Gertrudy mamy pierwotne i niedawne badania przynajmniej kilku osób oraz wydanie krytyczne z 2002 roku). Generalnie kwestia cytowania w przypisach stanu badań we współczesnej mediewistyce, szczególnie tej odnoszącej się do wcześniejszego średniowiecza, staje się problemem w związku z lawinowo i czasami niekontrolowanie przyrastającymi publikacjami. Uważam, że mimo drobnych braków w zakresie znajomości literatury przedmiotu Pan Doktorant dobrze wywiązał się z tego obowiązku. Z innych kwestii – nie wyszczególniam tu drobnych potknięć stylistycznych, zalecam przyjęcie bardziej konsekwentnych zasad pisania wielką literą niektórych nazw i terminów, ale to już zadanie dla Autora na etapie przygotowywania do druku, na co rozprawa w pełni zasługuje.

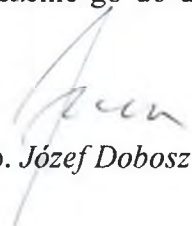
Wnioski i konkluzja

Przedłożona do oceny rozprawa mgr. Karola Zdziecha jawi się jako dobrze przemyślana i skonstruowana teza doktorska. Autor trafnie dobrał temat, wcześniejszymi drobnymi publikacjami oraz kwerendami dobrze przygotował się do jego realizacji tak pod względem wykorzystania i analizy źródeł, jak i literatury przedmiotu oraz wykazał się erudycją i sprawnością warsztatową na poziomie ponadprzeciętnym. Zaznaczyć też trzeba umiejętnie prowadzenie dyskursu naukowego oraz oceny dotychczasowych badań. Dokonując wyboru tak sformułowanego tematu wpisał się on udanie w polskie badania nad dziejami Kościoła wczesnośredniowiecznego, podążając tropem wytyczonym niegdyś przez Tadcusza

⁵ Zob. s. 199 i nn. pracy.

Grudzińskiego, a tak udanie kontynuowanym m.in. przez Krzysztofa Skwierczyńskiego⁶. Po niezbędnych poprawkach i korektach, zwłaszcza w zakresie językowym, praca powinna zostać opublikowana. Doceniając erudycję, akrybię oraz warsztat Pana Doktoranta uznaje jednoznacznie, że jego rozprawa doktorska spełnia wszelkie ustawowe warunki stawiane tego typu rozprawom i z pełnym przekonaniem wnoszą o dopuszczenie go do dalszych stadiów przewodu doktorskiego.

W Poznaniu, dn. 25 maja 2026 roku

prof. dr hab. Józef Dobosz

⁶ Przede wszystkim K. Skwierczyński, *Recepcja idei gregoriańskich w Polsce do początku XIII wieku*, Wrocław 2005 i Toruń 2016.